

Module 1 en 2:

Introductielessen

Module 1: Het maken van keuzes

Een popconcert

Je bent vast wel eens naar een concert geweest, al dan niet in een grote of kleine zaal met veel of weinig mensen. Van te voren weet je meestal wel of het concert uitverkocht is of niet. Als het een uitverkocht concert is, weet je bij voorbaat dat het zicht op de band wel eens slecht kan zijn. Een paar schoenen met hoge hakken (liefst legerkisten) is geen overbodige luxe. Onderstaande afbeelding, hoewel je goed moet kijken, geeft een impressie:

Opdracht 1

- a. Welke overwegingen liggen ten grondslag aan de keuze voor de concerten die jij bezoekt?
- b. Orden deze overwegingen van belangrijk naar minder belangrijk?

Het is je gelukt om een kaartje te bemachtigen voor een concert van de Arctic Monkeys in Paradiso (Amsterdam) en het is natuurlijk uitverkocht en heel druk

- c. Wat zou jouw strategie zijn, als je naar dit uitverkochte popconcert gaat en je wilt er zeker van zijn dat je een goede plek hebt en alles kunt zien?
- d. Waar hangt het uiteindelijke succes van jouw strategie vanaf?
- e. Welk bedrag zou jij extra willen betalen voor een mooie plek tijdens het concert? Motiveer je antwoord
- f. Hoe kan men er uiteindelijk voor zorgen dat iedereen het concert kan zien?

Economie gaat over mensen die keuzes maken over hoe veel scholing ze willen, hoe vroeg of laat ze met pensioen gaan, hoeveel ze consumeren en naar welk popconcert ze gaan, hoeveel ze sparen en talloze andere typisch ‘economische’ beslissingen. Maar ook over de keuzes van bestuurders van landen of internationale organisaties die beslissingen nemen over handel, politiek, belastingen, internationale kapitaalstromen en arbeidsmarkten.

Economie wordt ook wel opgevat als de studie van ruil in de ruimste zin van het woord. Het voordeel van deze omschrijving is dat ze wat specifiek is en de kern raakt van datgene waar het in de economie om gaat zoals lonen, prijzen, koop en verkoop, maar het nadeel is dat ze te beperkt is: niet alle economische handelingen hebben direct met ruil te maken.

India

Stel je woont in de stad Palanpur, India. Je leeft van de opbrengst van de aardappeloogst en je hebt zes kinderen die allemaal moeten eten. Vrij belangrijk dus. In de regio waar je woont zijn andere boeren ook actief en iedereen verdient zijn centen met het verbouwen van aardappelen, die natuurlijk weer elders worden verkocht. Jaar in, jaar uit worden echter de pootaardappelen te laat in de grond gestopt, waardoor de aardappelene geogst moeten worden als het regenseizoen al begonnen is. Hierdoor is de opbrengst voor elke boer minder dan ze eigenlijk had kunnen zijn. Iedereen is het er over eens dat er eerder moet worden begonnen met de pootaardappelen. Er is alleen een nare bijkomstigheid. Van de boer die als eerste begint, worden de jonge plantjes ook als eerste opgegeten door hongerige larven die uitgerekend in die periode van het jaar actief zijn. Als iedereen tegelijk begint te poten, kan de schade juist beperkt worden omdat de larven zich dan over het gehele gebied verspreiden en de schade wordt verdeeld over alle boeren. De stad Palanpur is op dit moment een van de armste steden in India. Het is de boeren al die jaren niet gelukt overeenstemming te bereiken.

Opdracht 2

- a. Voor welke strategie hebben de boeren in Palanpur kennelijk jarenlang gekozen? Waarom zouden ze hiervoor hebben gekozen?
- b. Welke consequenties voor hun kinderen zijn hier vervolgens weer aan verbonden zou je denken?

- c. Welke overeenkomsten (en verschillen) zie je nu met het voorbeeld van het concertbezoek en het zicht dat je had?

In het kort:

Economie gaat dus over het maken van keuzes. Daarbij is een coördinatiemechanisme onmisbaar. Keuzes moeten op elkaar worden afgestemd: wie doet wat, wanneer en op welke wijze. In de situatie van de boertjes in Palanpur werkt het coördinatiemechanisme kennelijk niet goed, met alle consequenties van dien. Misschien zou daar een sterke man moeten opstaan die zei: 'Zo gaan we het doen en wie zich niet aan die afspraak houdt, die mag niet meer meedoen met het verbouwen van gewassen'. Maar in het geval van het concert zou het toch vreemd zijn als daar diezelfde man ook zou zijn, met de mededeling dat alle kleintjes naar voren moeten en de groten achteraan moeten gaan staan.

Bron:

Het televisieprogramma LInke Soep bezocht de Miljonair Fair. Daar werden rijke dames geïnterviewd over hun milieuvoetafdruk op onze planeet. Milieuvoetafdruk staat voor de hoeveelheid aardoppervlak die iemand nodig heeft om in zijn of haar milieuverbruik te voorzien. In Nederland is dat gemiddeld ongeveer acht voetbalvelden per persoon.

Inwoners van Dubai laten trouwens de grootste voetafdruk achter. Alles voedsel wordt er immers ingevlogen; dat vreet energie. Maar de miljonairdames konden er ook wat van - met hun vliegreisjes en het brandstofverbruik van hun auto's.

Sinds enkele jaren spreekt men ook over de "Waterfootprint" of de "Watervoetafdruk". *Bij de "Waterfootprint" gaat het om het beslag dat de productie van goederen legt op de beschikbare hoeveelheid water in de wereld.* Volgens sommige economen wordt water in de toekomst belangrijker dan olie. Reden om eens wat verder te kijken naar de wereld van het water, zowel dicht bij huis als in Kazachstan.

Opdracht 3

- a. Het gebruik van water begint thuis. Maak een schatting van de vijf activiteiten in en om het huis die bij jou thuis het meeste water kosten.
- b. Maak een top vijf van deze activiteiten in jouw groep of klas.
- c. Ga thuis na wat het totale waterverbruik in m³ was in het afgelopen jaar.
- d. Onderzoek hoe groot de totale kosten van het gebruik van water in het afgelopen jaar bij jou thuis waren.
- e. **Bepaal** het gemiddelde watergebruik in m³ per huishouden per jaar in jouw groep of klas.
- f. Onderzoek op <http://www.milieuennatuurcompendium.nl> welke hoeveelheden water gemiddeld in Nederland dagelijks gebruikt worden voor de top vijf activiteiten (cijfers van 2007).

Opdracht 4

Onderzoek heeft aangetoond dat de productie van normale goederen die we regelmatig gebruiken onvoorstelbare hoeveelheden water vraagt.

Op www.waterfootprint.org wordt een overzicht van de Waterfootprint gegeven van een aantal goederen (in de product gallery).

- a. Onderzoek voor twee producten op welke wijze in het productieproces gebruik gemaakt wordt van water.
- b. Maak een staafdiagram van het *waterverbruik* voor vijf van de getoonde producten die jijzelf regelmatig gebruikt en die het meeste water kosten.
- c. Maak met behulp van de *Footprintcalculator* een berekende schatting van jouw totale *waterverbruik* per jaar.

Opdracht 5

Bron: Water is niet schaars, goed transport wel

Een 200 jaar oude Zwitserse vermogensbeheerder heeft een beleggingsfonds dat zich specialiseert in water. Een interview met beheerder Philippe Rohner.

Wat heeft u met water?

Philippe Rohner: Heel veel. Water is ons door de natuur gegeven, maar dat betekent niet dat het overal zomaar te krijgen is. Water moet in genoeg hoeveelheden beschikbaar zijn, op het juiste moment en van voldoende kwaliteit zijn. Daarom zien wij water niet als een grondstof, maar als een dienst. Wij denken dat steeds meer mensen op de wereld in steden gaan wonen. Dat betekent dat het belangrijker wordt om het water bij de mens te krijgen. Wij beleggen daarom in beursgenoteerde bedrijven die zich hier op alle mogelijk denkbare manieren mee bezighouden.

U verdient aan het groeiende tekort aan water in de wereld?

Ik denk dat er geen sprake is van tekort aan water. De kosten van transport zijn vaak veel hoger dan die van water zelf. Door slecht waterbeheer en slechte infrastructuur wordt veel verspild. Daarom wordt het belangrijker aandacht te besteden aan beheer en infrastructuur. Wij zien beleggingsperspectief in bedrijven die zich daarmee bezighouden.

Is beter beheer het antwoord?

Exact. 40 tot 60 procent van het water in de wereldsteden gaat onderweg verloren. Er is wereldwijd sprake van jarenlange onderinvesteringen als het om water gaat. Wij geloven in een inhaalslag. Dus beleggen we in bouwondernemingen die infrastructuur aanleggen, in nutsbedrijven die water leveren, in producenten van pompen, ventielen en afsluiters, in fabrikanten van watermeters of in consultants die over water adviseren. Wij beleggen in een thema.

En u verwacht dat de prijs van water gaat stijgen?

De prijs móét stijgen. Nu al wordt water in veel landen onder de kostprijs naar de consument gebracht. Vroeg of laat moeten de tarieven omhoog. Dat kan ook wel. Ieders telefoonrekening is hoger dan de waterrekening. Maar wat is belangrijker? De bereidheid om ervoor te betalen is ook groot. Voor een flesje mineraalwater betalen we duizend maal zoveel als het water uit de kraan. Vanuit financieel perspectief hebben we het over een opkomende markt.

- a. Lees het bovenstaande interview en controleer met een berekening of mineraalwater inderdaad duizend maal zo duur is als kraanwater.
- b. Bereken met behulp van eerdere gegevens welke extra hoeveelheid kraanwater je kunt kopen als je per maand € 10 bezuinigde op je telefoonkosten.

Opdracht 6

Bron: Roken

Van elke twee rokers overlijdt er één vroegtijdig door het roken. Ook is bekend dat de helft daarvan zal komen te overlijden op middelbare leeftijd. Nederland telt op dit moment zo'n 3,8 miljoen rokers. Een toenemend aantal jongeren gaat roken, vooral ook meisjes. Dat betekent dat op den duur in totaal bijna 2 miljoen van hen door roken zullen overlijden. Rokers leven gemiddeld 8 jaar minder lang dan niet-rokers. Grofweg kan gezegd worden dat iedere sigaret het leven met 7 minuten verkort.

Ondanks het feit dat iedereen weet dat roken niet goed is voor de gezondheid, roken er toch nog steeds veel mensen. Zij zijn kennelijk niet goed in staat om een afweging te maken tussen *NU* roken en *LATER* ziek worden. Dus steken ze er nog eentje op.

- a. Is het een taak voor de overheid om op te treden tegen mensen die roken? Geef voor beide standpunten argumenten.

In Nederland vindt de overheid het belangrijk om mensen erop te wijzen dat roken slecht is. Dat gebeurt door pakjes sigaretten duurder te maken (met accijnzen), de pakjes sigaretten vol te schrijven met akelige teksten en binnenkort wordt, net als in andere landen, een rookverbod ingesteld in de horeca.

- b. Bedenk een tweetal maatregelen die de overheid kan nemen, behalve de drie hierboven genoemde, om het aantal rokers te verminderen.

Als de overheid roken duurder maakt, vinden velen dat deze verhoging van de prijs "budgettair neutraal" moet zijn. Dat wil zeggen dat de extra opbrengsten van de overheid moeten worden gebruikt om de extra kosten die door het roken ontstaan te betalen. De overheid hoeft er niet "wijzer van te worden".

- c. Noem een aantal kosten voor de samenleving, die samenhangen met roken.
- d. Welke opbrengsten staan hier voor de overheid tegenover?

© 2008 Stichting leerplanontwikkeling (SLO), Enschede,

Alle rechten voorbehouden. Mits de bron wordt vermeld is het toegestaan om zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren dan wel op andere wijze te vereenvoudigen voor eigen gebruik in de klas.

- e. Noem twee andere voorbeelden van "risicovolle keuzes en gedrag" van mensen waaraan de hele samenleving meebetaalt?

Opdracht 7

Uit bovenstaande vragen heb je kunnen afleiden dat de keuze van de één gevolgen heeft voor iemand anders. Geef nu voor elk van de onderstaande bronnen aan welke keuze iemand maakt, welke gevolgen dat heeft voor iemand anders en hoe de overheid in zou kunnen grijpen om diegene die last heeft van de keuze te beschermen. Vul hiervoor onderstaande tabel in.

Bron: FSC

Veel tuinstoelen en tuintafels zijn van tropisch hardhout gemaakt. Hout waarvan de afkomst niet altijd bekend is. Soms is het afkomstig van illegale houtkap. Om te achterhalen of het hout op een "eerlijke, duurzame manier" is gekapt, wordt er met een keurmerk gewerkt. Het zogenaamde FSC keurmerk (Forest Stewardship Council¹). Maar ondanks het FSC-keurmerk voor duurzaam hout gaat de ontbossing in de tropen met grote snelheid door. 'Keurmerken zijn een façade', zegt Anuradha Mittal van het Amerikaanse Oakland Institute.

---

¹ zie <http://www.fsc.org/en/>

Bron: SUV

Bestuurders van SUV's zijn seksueel gefrustreerd... Hoe werkt de psychologie van de zogeheten PC-Hoofd tractoreigenaar... Wat voor soort mensen wil een SUV... ? Een Amerikaanse auteur legt het uit. In zijn boek citeert hij uit onderzoek van de autofabrikanten zelf. Bestuurders van SUV's blijken ijdel en onzeker. Ze kampen vaker dan anderen met slechte relaties en ze zijn seksueel gefrustreerd. (Ik heb altijd al gedacht dat ze wat te compenseren hadden...). Ze kiezen voor de SUV omdat ze dan de garantie hebben dat bij een botsing de andere bestuurder eerder overlijdt. Dat de grote auto's vaak onhandelbaar zijn en eerder ongelukken veroorzaken nemen ze op de koop toe. Ook door het grotere gewicht van de auto is de schade bij een ongeluk groter. SUV's in het verkeer zorgen juist voor meer ongelukken met dodelijke afloop

Bron: Wintersport

Jaarlijks gaan zo'n zestig miljoen mensen op wintersport en dat aantal neemt nog steeds toe. Door de grote aantallen toeristen komt het milieu zwaar onder druk te staan. Skiërs, langlaufers en snowboarders bewegen zich door een landschap waar eeuwenlang weinig mensen woonden en de natuur niet ingesteld is op grote groepen mensen. Daarnaast komt de natuur door ontbossing, het gebruik van sneeuwkanonnen, de grote verkeersstromen en vele hotels in gevaar. Dit kan leiden tot een toename van modderstromen, steen- en sneeuwlawines, wat weer gevaarlijke situaties op kan leveren voor de mensen.

	Welke keuze wordt er gemaakt?	Wat zijn de gevolgen voor anderen?	Is dit een taak voor de overheid?	Wat kan de overheid doen?
bron 1				
bron 2				
bron 3				

Module 2

Bron: Diploma halen/doorstuderen

Diploma's vergroten de kans op een baan aanzienlijk. Wie alleen vmbo of de middelbare school heeft afgerond, doet er sowieso goed aan om terug naar school te gaan. Maar ook voor hogeschoolden die geen baan kunnen vinden, is doorstuderen een goede keuze, vindt het CWI (Centrum voor Werk en Inkomen). 'Elke opleiding, ook een vakopleiding of een cursus, kan je kansen flink vergroten. Het is daarbij uiteraard verstandig een richting te kiezen waar vraag naar is.'

Ook de 'academici' die in de hoogtijaren al voor hun afstuderen van de universiteit werden geplukt, doen er volgens Blokland van CNV Jongeren goed aan weer te gaan studeren. 'Ze werden verleid met auto's en laptops', zegt Blokland. 'Maar het zijn nu vaak de mensen die bij een reorganisatie het eerst op straat staan. Nadeel van doorstuderen is dat veel jongeren zich in de schulden zullen moeten steken. Studiefinanciering is in de meeste gevallen niet meer aan de orde. Daar staat tegenover dat een beter betaalde baan mogelijk wordt.'

Je kunt op vele verschillende manieren een schuld opbouwen. Door het vele bellen en sms'en of door het kopen van goederen op "krediet" bij een postorderbedrijf raken (vooral jonge) mensen in de schulden. Als jij na je vwo gaat studeren, zul je ongetwijfeld ook wel eens in de financiële problemen komen (zie bron 2). Een eerste voorzichtig overzicht van je toekomstige financiële situatie levert geen hoopvol beeld op. Alleen al aan collegegeld ben je straks iets van € 1500,- per jaar kwijt, huur van een kamer bedraagt gemiddeld € 350,- en aan eten en drinken betaal je iets van € 10,- per dag. En dan hebben we het nog niet eens over je mobiele telefoon, internet, uitgaan, popconcerten, studie-uitjes en dat soort leuke dingen meer. Gelukkig draagt de overheid ook een beetje bij aan je studentenleven: € 259 (en een beetje) voor iemand die op kamers woont. Dat lijkt bij lange na niet voldoende om van rond te komen. De behoeften en de beschikbare middelen lopen teveel uit elkaar. De bereidheid om te lenen is, net als bij bellen, groot. Echter de achtergrond is verschillend.

Opdracht 8

Bepaal nu jouw eigen situatie, en met behulp van onderstaande bron, hoeveel je na je vwo maandelijks denkt bij te moeten lenen om rond te kunnen komen.

Bron: Overzicht studiefinanciering

Maandbedragen hoger onderwijs van september t/m december 2009

	uitwonend	thuiswonend
basisbeurs	€ 259,76	€ 93,29
aanvullende beurs	€ 231,43	€ 211,99
lening	€ 284,19	€ 284,19
totaal	€ 755,38	€ 589,47

Analyse

Schaarste is een steeds terugkerend economisch verschijnsel. Schaarste is iets waar je zelf dus ook dagelijks mee te maken hebt. Mensen hebben nu eenmaal te weinig **middelen** om alle **behoeften** te bevredigen. Niet alleen mensen lopen tegen deze beperking aan, ook bedrijven en de overheid. Een bedrijf kan niet oneindig veel producten maken en de overheid heeft geen "geldkraan". Ook voor hen geldt, op is op.

Toch veroorzaakt de betekenis van het begrip schaarste nogal wat onenigheid. In eerste instantie is iemand geneigd het begrip schaarste te gebruiken om aan te geven dat er een gebrek aan iets is. Water in de Sahara is schaars. Zand daarentegen is er in overvloed. Toch is deze betekenis (een tekort/gebrek) niet wat economen verstaan onder schaarste. Maar wat dan wel? Water uit de kraan is een goed voorbeeld van een schaars goed. Als je de kraan open draait, lijkt er geen eind aan te komen, maar toch is het schaars. Dat komt omdat er middelen moeten worden opgeofferd om het water klaar voor consumptie te krijgen. Het wordt bijvoorbeeld opgevangen, gezuiverd en vervoerd. Daarna kan het water worden opgedronken

Oftewel: schaarste is het verschijnsel dat wordt veroorzaakt doordat de behoeften oneindig zijn terwijl de productiemiddelen, waarmee in die behoeften wordt voorzien, eindig zijn. *De consequentie is dat schaarste dwingt tot kiezen.*

Opdracht 9:

Beargumenteer waarom onderstaande producten al dan niet, volgens economen, schaars zijn:

- benzine bij de benzinepomp
- olie in de grond
- schaduw aan het strand
- het opblaaszwembad in de tuin
- een meertje om in te zwemmen

Analyse:

Gezinnen die last hebben van de geluidsoverlast en daarom willen verhuizen, zullen voor een vergelijkbaar huis wellicht een hogere prijs moeten betalen. Die hogere prijs is de prijs van de jaren stilte die ze in feite kopen. De stilte is ook op andere manieren te koop. Denkbaar is dat een zeer complete geluidsisolatie van de woning de geluidsoverlast aanzienlijk vermindert. Stilte kan dus verkregen worden door productiefactoren op een bepaalde manier in te zetten. Ook ontwerpers en bouwers van vliegtuigen zouden door het gebruik van nieuwe technieken de geluidshinder kunnen terugdringen. In al deze gevallen wordt stilte verkregen door beslag te leggen op productiemiddelen.

Zon en schaduw zijn net zulke vreemde "goederen" als stilte. Ze voorzien soms in een *behoefte* maar zijn in veel gevallen, afhankelijk van seizoen en land, vrij beschikbaar. Niemand vraagt een prijs als je in een park in de zon gaat zitten of de schaduw van een boom opzoekt. In het algemeen zijn zon en schaduw geen onderwerpen die door de economie bestudeerd worden, omdat het gaat om zogenaamde *vrije goederen*. Toch kan een nader onderzoek tot een verrassende conclusie leiden en tegelijk het begrip schaarste duidelijker maken.

Opdracht 10:

Enkele jaren geleden werd het openbaar vervoer in de Voerstreek in België gratis, sinds die tijd zijn er heel wat voorstellen gedaan en experimenten uitgevoerd waarbij de gebruiker niet meer hoeft te betalen. Zo was er in november 2006 een proef met gratis openbaar vervoer voor 55-plussers in Tilburg. Zie bijgaand krantenartikel:

55-Plusers nemen massaal gratis bus in Tilburg

UTRECHT/TILBURG - 27-11-2006 - De proef met gratis openbaar vervoer voor 55-plussers in Tilburg is een succes. Ruim drie keer zoveel senioren pakken de bus nu het vervoer voor hen gratis is. Dat blijkt uit cijfers van busmaatschappij BBA, die maandag bekend werden.

'Normaal gesproken was ongeveer 7 procent van onze reizigers boven de 55. Nu is dat 24 procent', aldus BBA-vervoerskundige Coert van der Veen. De senioren reizen vooral in de daluren. 'Die bussen zitten vol. De spits wordt gemeden en dat betekent dat we geen extra bussen hoeven in te zetten wat weer extra kosten met zich mee zou brengen', concludeert Van der Veen.

Tilburg is de eerste gemeente in Nederland die een lange proef doet met gratis openbaar vervoer voor ouderen.

Sociale afweging

Het is de gemeente niet alleen te doen om de cijfers, legt een woordvoerder uit. De belangrijkste overweging is een sociale: 'Met gratis busvervoer is het voor ouderen eenvoudiger om mee te doen aan de samenleving. Ze kunnen eropuit trekken', zei wethouder Els Aarts (Openbaar vervoer en Ouderenbeleid) eerder.

- a. Beschrijf welke afweging in de gemeente Tilburg gemaakt moet worden als ze gratis openbaarvervoer aanbiedt voor 55-plussers.

Veronderstel dat de gemeente het voorzieningenniveau voor de burgers niet wil verlagen. De gemeente heeft geen financiële reserves en verdere bezuinigingen zijn niet haalbaar.

- b. Wie betaalt in Tilburg dan uiteindelijk het openbaar vervoer? Geef een toelichting.
- c. Waaruit blijkt dat gratis openbaar vervoer in Tilburg een schaars goed is?

Analyse

Op basis van de behandelde begrippen schaarste, budget en keuzes is duidelijk geworden waar het vak economie over gaat: "de economische wetenschap" bestudeert keuzes die mensen, bedrijven (commercieel en niet-commercieel) en de overheid moeten maken op basis van spanningen tussen middelen en behoeften. Iedereen maakt afwegingen op basis van prioriteiten: ga ik nu naar school of ga ik werken, koop ik een playstation of een Ipod, maak ik product A of product B. Een consument kan zijn geld op verschillende manieren aanwenden en een bedrijf staat voor een soortgelijke afweging. Moet een boer zijn grond blijven verbouwen of openstellen voor recreatie. Middelen zijn dus **alternatief aanwendbaar**.

Keuzes hangen vaak af van prijzen en de bereidheid die men heeft om die prijs daadwerkelijk neer te leggen. Indien een prijs te hoog is, laat met het product links liggen, is de prijs te laag, dan staat men in lange rijen voor de winkel. De wet van vraag en aanbod. Anderzijds kan een prijs wel eens erg hoog zijn en toch staan de mensen nog steeds in de rij. De nieuwste iPhone, kaartjes voor een uniek popconcert of de prijs van een biertje op een warme dag in augustus.

Opdracht 11:

Bron: De iPhone-gekte

De typische iPhone-koper is een jonge man met een hoger dan normaal jaarlijks inkomen, volgens een online onderzoek. De iPhone, die tussen de \$ 500,- en \$ 600,- kost, zal voorlopig alleen verkrijgbaar zijn via Apple en AT&T winkels in de Verenigde Staten. Ondanks het dure prijskaartje is ook Laura Knoll, 25, bereid om de rekening te betalen. "*Het is alles in één. Ik ben er helemaal opgewonden van, ik kan niet wachten om hem te krijgen,*" zei Knoll.

Voor een extra indruk van de koopgekte rondom de iPhone, bekijk de volgende Youtube filmpjes, via onderstaande links:

<http://www.youtube.com/watch?v=IEOGbEIq55U>

http://www.youtube.com/watch?v=LMSYAf6_HT4

http://www.youtube.com/watch?v=qil_4eE-HOQ

Opdracht 12:

In de voorgaande twee lessen heb je gezien dat mensen bereid zijn veel te betalen (en dagenlang in de rij te staan) voor een iPhone. Deze zogenaamde betalingsbereidheid is een belangrijk begrip in de economie. Het verklaart voor een deel waarom bedrijven (kunnen) bestaan of waarom bedrijven verdwijnen, met alle consequenties van dien. Het kan ook verklaren waarom een bedrijf besluit een bepaalde activiteit niet uit te voeren. Denk bijvoorbeeld maar eens aan het "bouwen" van een vuurtoren ergens aan de kust. Wie is bereid hiervoor een prijs te betalen en hoe hoog moet die prijs dan zijn? Het wordt een ander verhaal indien de vuurtoren naast een jachthaven komt te staan (maar dit terzijde). Wie is bereid een prijs te betalen voor een lantaarnpaal langs de snelweg tussen Drachten en Heerenveen?

Bekijk de volgende video en bepaal wat er zou kunnen gebeuren met de bereidheid van consumenten om een prijs voor dit goed te betalen.

<http://www.dumpert.nl/mediabase/21037/0f401738/index.html>

Opdracht 13:

Bron: een onderzoek onder consumenten in de stad Utrecht²

Naast het gescheiden inleveren van afvalstromen als glas, oud papier en gft-afval, is het sinds kort in Nederland mogelijk om particulier luierafval milieuvriendelijk te verwerken. Dit vereist dat consumenten hun luierafval gescheiden inleveren. Hier is onderzoek naar gedaan onder duizend huishoudens in de stad Utrecht. Uit het onderzoek is gebleken dat het merendeel van de ondervraagden zeer positief staat tegenover het zelf scheiden van het luierafval van het huisvuil. Tevens heeft het merendeel van de ondervraagden aangegeven het voornemen te hebben om aan het luiierproject deel te nemen. De **betalingsbereidheid** blijkt voldoende te zijn om de verwachte extra kosten te dekken. Het bedrijf LuiierRecycli besluit op basis van dit onderzoek de stap te wagen en het project landelijk uit te gaan voeren. Het bedrijf is van plan om € 500.000 te **investeren**.

Het bedrijf LuiierRecycli neemt de "gok" om op basis van dit onderzoek het project uit te gaan voeren. Er zijn nogal wat kritische kanttekeningen te plaatsen bij dit project.

- Geef een vijftal voorbeelden waaruit zou kunnen blijken dat dit bedrijf een te groot risico loopt en daardoor failliet zou kunnen gaan.
- Stel nu eens dat het bedrijf deze activiteit niet had uitgevoerd, wat had het anders kunnen doen met die € 500.000,-?
- Hoe komen in deze bron de begrippen betalingsbereidheid, schaarste en alternatieve aanwendbaarheid terug?

---

² naar: **Marian Kroes, Rijks Universiteit Groningen, 2005**
© 2008 Stichting leerplanontwikkeling (SLO), Enschede,

Voor de docent: onderstaande opdracht kun je aanpassen naar eigen inzicht

- d. Een financieel analist deelt mee dat de opbrengst van deze activiteit tenminste net zo hoog moet zijn als de rente die het bedrijf had kunnen krijgen als het dit bedrag op een spaarrekening had gestort. Beoordeel de uitspraak van de financieel analist op basis van de onderstaande financiële gegevens:

	2007	2008	2009	2010
opbrengsten	- € 10.000 (verlies)	€ 15.000 (winst)	€ 15.000 (winst)	€ 30.000 (winst)

Analyse

Bij het maken van een keuze zie je af van de voordelen van een andere keuze. Je blijft bijvoorbeeld op school terwijl je niet meer leerplichtig bent. Je mist dan het inkomen dat je kunt verdienen door te gaan werken. De voordelen die je mist als je gaat werken, behoren tot de kosten van het behalen van een diploma. De voordelen van je tweede keuze – het beste alternatief – worden de **opofferingskosten** (in het Engels “opportunity costs”) van de eerste keuze genoemd.

Opdracht 14

Veronderstel dat je niet meer leerplichtig bent en overweegt een baan te zoeken.

- Maak een overzicht van de voordelen van het volgen van verder onderwijs en een overzicht van de voordelen van een baan.
- Maak in beide gevallen ook een overzicht van de nadelen.
- Wat zijn in deze situatie de directe opofferingskosten van een baan?
- Welke opofferingskosten zijn er op langere termijn?

Analyse

Je kunt je beschikbare tijd dus op verschillende manieren gebruiken. Tijd is alternatief aanwendbaar. Dit geldt ook bij andere keuzes. Je kunt je arbeid aanbieden bij de supermarkt of in een pannenkoekenrestaurant. In het algemeen geldt dat de middelen die worden gebruikt om te produceren alternatief aanwendbaar zijn.

Opdracht 15:

In *The Wealth of Education* – de naam van het nieuwe examenprogramma voor Economie – wordt een wat ingewikkelder voorbeeld van opofferingskosten gegeven. In het kort komt de situatie hierop neer. Je kunt voor € 20 een kaartje kopen om het optreden van een popgroep te kunnen bijwonen, maar je had maximaal wel € 40 willen betalen. Normaal werk je 's avonds achter de bar waarvoor je € 30 krijgt. Dat werk is echter zo leuk dat je het ook wel voor niets zou doen. De vraag is nu, koop je dat kaartje of ga je die avond achter de bar?

a. De opofferingskosten van een bezoek aan het concert zijn:

a) € 10; b) € 20; c) € 30; d) € 40; e) € 50   **Verklaar** je keuze.

Vervolgens wordt een kleine wijziging aangebracht in de situatie. Je hebt nu geen leuk werk achter de bar, maar je zit voor € 30 per avond achter de kassa bij een benzinepomp. Dat werk bevalt maar matig en voor minder dan € 20 zou je het zeker niet doen. De overige gegevens veranderen niet. Opnieuw is nu de vraag of je naar je popconcert gaat.

b. De opofferingskosten van het concert zijn nu:

a) € 10; b) € 20; c) € 30; d) € 40; e) € 50   **Verklaar** je keuze.

Analyse

Als wordt nagegaan op welke wijze gratis goederen worden aangeboden, valt op dat hierbij toch chauffeurs, bussen, juffen, gebouwen, inventaris, boekenschrijvers, drukkerijen, uitgevers, artsen, ziekenhuizen, verplegend personeel en apparatuur worden ingeschakeld. Om diensten en goederen aan te bieden moeten er dus hulpkrachten en hulpmiddelen worden gebruikt. Alle hulpkrachten vallen onder de menselijke factor arbeid, de hulpmiddelen die we zelf hebben geproduceerd worden kapitaalgoederen genoemd. Daarnaast maken we op heel veel manieren gebruik van de natuur, bijvoorbeeld door grond te gebruiken om ziekenhuizen te bouwen.

Een van de centrale problemen in de economie is dat het gebruik van al deze hulpkrachten en hulpmiddelen, die we productiefactoren noemen, om gezondheidszorg aan te bieden niet meer beschikbaar zijn voor de productie van beter onderwijs met kleinere klassen, ruimere lokalen, meer laptops, meer leraren etc.

Met de keuze voor meer gezondheidszorg zie je af van beter onderwijs. Beter onderwijs wordt opgeofferd ten gunste van betere gezondheidszorg omdat die laatste blijkbaar belangrijker wordt gevonden. Dit geldt ook als beide gratis zouden zijn.

Opdracht 16 (toegift opofferingskosten):

Volgens twee Amerikaanse economen, *Paul Ferraro* en *Laura Taylor*, wordt bij economie het accent te vaak gelegd op wiskundige technieken in plaats van op economisch inzicht. Naar hun mening vormen "opofferingskosten" een van de belangrijkste begrippen die de economische wetenschap kan toepassen in situaties waarin beslissingen moeten worden genomen. Om na te gaan of de inhoud van dit begrip bekend was, legden ze het volgende probleem voor aan bijna 200 afgestudeerde economen.

Kies het beste antwoord bij de volgende vraag: Je hebt een vrijkaartje gewonnen voor een concert van Eric Clapton (je kunt het kaartje niet verkopen). Op dezelfde avond is er ook een optreden van Bob Dylan. Als je geen kaartje had voor Eric Clapton zou je naar Bob Dylan gaan. Hij is het beste alternatief. Kaartjes voor het concert van Dylan kosten \$40. Voor een kaartje voor het concert van Dylan ben je bereid \$ 50 te betalen. Aan het

bezoeken van het concert zijn geen kosten verbonden. Wat zijn op grond van deze informatie *de opofferingskosten* als je naar het concert van Eric Clapton gaat?

- A. \$ 0
- B. \$ 10
- C. \$ 40
- D. \$ 50

Het juiste antwoord werd slechts door ruim 21% van de afgestudeerde economen gegeven, wat bewijst dat "opofferingskosten" toch niet zo'n eenvoudig begrip is.

Opdracht 17:

Het fenomeen huizenruil is niet nieuw, maar door de opkomst van internet wordt het steeds populairder. Het is dan ook de ideale manier om goedkoop op vakantie te gaan. Je kunt op een website het huis bekijken en via een e-mail kun je vragen stellen aan de eigenaar en kun je informeren naar uitgaansmogelijkheden, wandelroutes, evenementen etc. Toch zijn er ook steeds meer mensen die achteraf toch nog wel wat klachten hadden over bijvoorbeeld de staat van het huis, al te luidruchtige burens en verkeersoverlast. Het bedrijf "Cleanhouse-eExchange.com" heeft het initiatief opgepakt om voor mensen die geïnteresseerd zijn in deze vorm van huizenruil, tegen een geringe betaling, met een kwaliteitskeurmerk te komen. Hierdoor bestaat de mogelijkheid voor mensen om een geldbedrag te ontvangen als ze een kleiner (of minder luxe) huis betrekken dan ze zelf hebben.

- a. Hoe leidt '*ruilen tot huilen*' indien het bedrijf Cleanhouse-eExchange.com niet had bestaan?
- b. Stel nu eens dat je wilt ruilen met iemand die in Zuid Frankrijk woont. Welke kosten moeten worden gemaakt, bij afwezigheid van internet, om gebruik te maken van het fenomeen "huizenruil"?
- c. Stel je voor dat de tegenpartij in Zuid Frankrijk jouw huis wel met jou wil ruilen, maar jij niet met de tegenpartij. Hoe zou je dit kunnen oplossen en welke kosten gaan hiermee gepaard?
- d. Hoe hoog zou de vergoeding kunnen zijn om bij vraag a en vraag b toch te komen tot ruil?
- e. Wie is hier **producent** en wat produceert hij/zij?
- f. Wie is hier **consument** en wie consumeert wat?

- g. Geef een verklaring voor het principe dat: *de aanwezigheid van hoge kosten die gepaard kunnen gaan met ruil, leidt tot het ontstaan van bedrijven?*
- h. Zou je op basis van deze situatie kunnen **bepalen** wanneer het voor mensen, die gebruik willen maken van het fenomeen huizenruil, aantrekkelijk is om in zee te gaan met het bedrijf Cleanhouse-eExchange.com?

Analyse

In de geschetste situatie van de huizenruil is sprake van het begrip **transactiekosten**, maar wat zijn transactiekosten nu eigenlijk? Onder transactiekosten worden alle kosten verstaan die partijen maken om een transactie (koop/verkoop) tot stand te brengen en *houden*. Deze kosten komen als het ware bovenop de kosten die een bedrijf maakt om een product te fabriceren. Als partijen moeten zoeken op internet om te ontdekken of het huis van de ander echt zo mooi is als wordt omschreven, kost dit tijd (en eventueel de kosten van het internetgebruik); dit zijn dus ook transactiekosten. Maar ook de kosten van het gebruik van een makelaar bij de aankoop van een huis, of de kosten van een notaris bij de overdracht van huis, zijn voorbeelden van transactiekosten.

Bron: Meer niertransplantaties dankzij ruilcirkels

Een partner, goede vriend(in) of familielid kan besluiten een nier af te staan. Maar wát als de zieke ontvanger niet dezelfde bloedgroep blijkt te hebben? Via *cross-over* kan het koppel nu ruilen met een ander stel met hetzelfde probleem. Erasmus MC, een van de zeven niercentra in ons land, neemt daarbij het voortouw.

In Zuid-Korea zijn ze al ruim tien jaar vertrouwd met het systeem van *cross-over*, oftewel orgaanruilcirkels. Dat heeft vooral een culturele achtergrond: uit respect voor de overledene mag diens lichaam niet geschonden worden. Daarom kennen de Koreanen alleen orgaandonaties bij leven. In Europa is de *cross-over*ingreep één keer eerder uitgevoerd, in Zwitserland. Erasmus MC heeft afgelopen april voor het eerst twee echtparen tegelijk met succes geopereerd. Deze aanpak wordt ook aangeduid met: ‘Geven om te nemen.’

Opdracht 18:

1. **Beschrijf** hoe bij orgaanruilcirkels transactiekosten ontstaan.
2. Mag je geld voor vragen voor deze manier van ruilen? Motiveer je antwoord.
3. Als er geld in het spel komt, kan er ook gesproken worden over consumenten en producenten. **Geef aan** wie hier wat produceert en wie wat consumeert.
4. In de vorige tekst ging het om het ruilen van een huis in de vakantie. Hier is ook sprake van ruilen. **Omschrijf** de overeenkomsten en de verschillen.
5. Welke partijen hebben hier voordeel van deze ruilcirkels en wat levert het hen op?

- Voorkennis: het experiment onderhandelen
- Concepten: schaarste, ruil, markt en ruilen over de tijd.
- Bedoeling:
- omdat de behoeften de goederen die we kunnen maken overtreffen, moeten we keuzes maken;
  - ook als deze goederen gratis worden aangeboden, moeten er productiemiddelen worden ingeschakeld. Het gevolg van de keuze voor bepaalde goederen is dat de productie van andere goederen achterwege blijft. De productiemiddelen zijn alternatief aanwendbaar;
  - het in beeld brengen van de opofferingskosten is noodzakelijk om een economisch verantwoorde keuze te maken;
  - door een economische bril bekeken, betekent "gratis" dat anderen de opgeofferde productiemiddelen betalen.
- Aandachtspunten:
- laten zien dat economie gaat over ordening: coördinatiemechanisme;
  - de spanning verklaren die bestaat tussen behoeften en beperkte middelen;
  - de opofferingskosten bepalen bij de aanschaf van consumptiegoederen (door consumenten) of kapitaalgoederen (door producenten: investeren);
  - met voorbeelden uitleggen op welke wijze consumenten een maximaal verschil nastreven tussen de te betalen prijs en de betalingsbereidheid (de prijs die de consument maximaal bereid is te betalen) en dit grafisch onderbouwen;
  - de benodigde informatie selecteren uit digitale en niet-digitale bronnen zoals tabellen, grafieken, cartoons en/of film- en televisiebeelden;
  - transactiekosten en de betekenis van informatie bij ruil
  - het ontstaan van het onderscheid tussen productie en consumptie
  - toelichten en de functie van ruil hierin beschrijven;
  - aantonen dat bij ruil wederzijds voordeel ontstaat;
  - met behulp van transactiekosten verklaren waarom bedrijven bestaan of waarom bedrijven zich splitsen.